

INSCRIPCIONS RECENTMENT TROBADES AL SOLAR NÚM. 27 A-B DEL CARRER DE VIDAL I BARRAQUER DE TARRAGONA (ANTIGA SOFRERA PALLARÈS)

MOISÉS DÍAZ GARCÍA, *Codex-ICAC*

MARC GIMENO MARINÉ, *Codex-Statdarchäologie Augsburg*

DIANA GOROSTIDI PI, *ICAC-URV*

RESUM

Es presenten quatre noves inscripcions llatines trobades durant les intervencions arqueològiques realitzades al suburbi portuari de l'antiga *Tarraco*, en les immediacions de la Necròpolis Paleocristiana.

ABSTRACT

The aim of this paper is to present four new Latin inscriptions found out during the archaeological interventions at the seaport suburb of Tarraco, near the Palaeochristian cemetery.

Paraules clau: Tàrraco romana i visigoda, inscripcions llatines, suburbi portuari.

Keywords: *Roman and Visigothic Tarraco, Latin inscriptions, seaport suburb.*

Introducció

Les inscripcions que presentem a continuació pertanyen al nombrós registre arqueològic moble que vam recuperar de l'excavació duta a terme als solars número 27 A i B del carrer de Vidal i Barraquer (Díaz, Gimeno 2013)¹. Es tracta d'una intervenció preventiva realitzada per l'empresa Codex-Arqueologia i Patrimoni entre els anys 2009 i 2011, sota la direcció dels arqueòlegs Moisés Díaz i Marc Gimeno, motivada per l'execució d'un projecte urbanístic d'habitatges².

1. Solars que ocupaven l'antiga Sofrera Pallarès, ben coneguda a nivell local.
2. Els treballs arqueològics van ser encarregats i finançats per l'empresa promotora del projecte, Rapejun S.L. i duts a terme amb la pertinent autorització i supervisió de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya.

Aquesta intervenció ja plantejava, inicialment, una destacada expectativa arqueològica, doncs el seu límit septentrional està definit per la prolongació del carrer de Manuel de Falla, que separa aquests solars de l'antiga Fàbrica de Tabacs, és a dir, que ens trobem tan sols a 180 m de distància del complex de la Necròpolis Paleocristiana, aquest destacat suburbi de la ciutat de Tàrraco desenvolupat en el marge del tram final del riu Francolí (fig. 1).

Pel que respecta als resultats de les excavacions, que ja hem presentat parcialment a l'últim congrés Tàrraco Biennal 2014 (Díaz *et al.* 2015), i amb un estudi més ampli en fase d'elaboració, vam documentar una seqüència històrica que abraçava del segle I aC. al final de l'Antiguitat Tardana. Es va documentar un dipòsit votiu datat cap a mitjans del segle I aC. relacionat amb unes primeres construccions, de les que es conservaven murs de maçoneria i un dipòsit o piscina pavimentada en *opus signinum*. Un cop amortitzades aquestes construccions, vam poder identificar una ocupació de la que es conservaven restes de murs de manera dispersa i molt fragmentària, fase que vam poder datar cap a finals del segle IV o el segle V dC. Però les restes més nombroses i destacades pertanyen al període visigòtic, doncs aquest espai va estar ocupat per uns magatzems portuaris de gran entitat, datats en el segle VII, que en un moment avançat d'aquesta centúria serien reformats i parcialment desmuntats, fins al seu abandonament definitiu, probablement arran de la caiguda del regne visigot.

1. Epitafi paleocristià (TVB-27-09-12-1)

Va ser recuperat d'un estrat de llims que cobria les restes arqueològiques, i tot sembla indicar que va ser format per una potent deposició de sediment fluvial, derivada d'una crescuda del riu Francolí a principis del segle XX, de manera que la peça es troba fora del seu context estratigràfic.

Fragment de placa de marbre blanc (Luni?) reutilitzada com a suport epigràfic (40,5 x 13,8 x 3,1 cm). Es troba trencada verticalment, i es conserven dos terços de la part dreta del text. Presenta una incisió a la part superior a mode de marc epigràfic sense tancar per la part inferior, de tosca execució. Paleografia molt irregular, característica dels lapicides espontanis (Gorostidi 2013, 48), amb introducció d'algun caràcter de tipus uncial, com la N en forma H (l. 3), però que també es pot deure a una incisió maldestra. L'alçada de les lletres és molt oscil·lant, sent la mitjana d'uns 2 cm, amb forta variació entre els 0,7 i 2,5 cm. Les interpuncions són triangulars i disposades irregularment (línies 3, 4 i 5) (fig. 2). El text, tot i que molt fragmentat, permet reconstruir algunes fórmules pròpies dels epitafis paleocristians, així com un ús de la llengua també d'època tardana, com ho exemplifica la reiterada confusió entre les vocals llatines E i I (*Auri[lius]; spere[tus]*).

[In n]omine D(omi)ni / [Salvat]ori (sic) Aur<e>/[lius? requi]escit ben/[e meri]tus RES · TE / [---]+i · sp<i>r<i>[tus?---]+ / -----?

In nomine Domini Salvatoris: AE 2008, 600 (Scicli, Sicília); CIL VIII, 9703 (= ILCV 1104 = ILCV 2443) (Cheliff, Mauretania Caesariensis); l.2: I per E; l.3: N uncial; l.4: *requiescit bene meritus*: ICVR I, 2118; CIL II²/14, 2154 (= RIT 988) (*requiesc<i>t...bene mer<i>to*); RES TE: no és comprensible; l.5: *spiritus*: cf. RIT 998: *requiesc<i>t san(c)tus / spir<i>tus in nom<i>ne / Dei*, amb qui comparteix paleografia (D) (tot i ser millor la d'aquesta nova), i qüestions fonètiques (confusió E/I) (fig. 3).

El paral·lel trobat a la pròpia ciutat de Tàrraco (CIL II²/14, 2154 = RIT 998; cf. Gorostidi 2013, n. 32, fig. 31) ens permet aproximar aquestes dues inscripcions per formulari i paleografia. La citada inscripció RIT 998 ha estat datada al segle IV dC. per raons de paleografia i formulisme, tot i que encara conserva com a relíquia la invocació als Déus Mans. No obstant, una segona inscripció recuperada a la part alta de Tarragona, també incisa en una placa de marbre de Luni reutilitzada (CIL II²/14, 2229 = RIT 1075, epitafi trilingüe), ens proporciona un paral·lel tant de formulari (*in nomine Domini, requiescit*) com de paleografia, al que s'afegeix la presència d'una mena de marc incís amb les mateixes característiques, és a dir, sense tancar per la part inferior (fig. 4). Però a diferència de l'anterior paral·lel, aquesta sembla que es pot datar d'una manera més precisa al segle VI dC. a partir del context històric dels personatges, probablement hebreus de Cízic (Turquia) establerts a Tàrraco fugint del terratrèmol del 533 que va devastar la ciutat (cf. Curbera 2003).

El fet de què la inscripció fos realitzada per un gravador improvisat no ens permet més que establir una datació aproximada a partir del segle IV. però probablement imitava en la seva composició la tendència de l'època, que no només reproduïa les fórmules i el tipus de lletra usuals, sinó que en aquest cas també va copiar rudimentaris modismes estilístics com ara la incisió a mode de motllura. En conseqüència, donada la semblança formal, tant de contingut com de forma, amb la inscripció trilingüe dels hebreus de Cízic, datada el segle VI, proposem una mateixa cronologia per ambdues inscripcions.

2. Inscripció funerària d'època republicana (TVB-27-09-179-1)

Es va recuperar dels estrats que es van anar formant sobre els edificis visigòtics un cop foren abandonats i aquests van començar el procés d'enrunament i enderroc. D'aquesta manera, el context estratigràfic en què fou recuperada l'hem de datar a partir dels primers anys del segle VIII.

Bloc paral·lelepípede en lumaquel·la local (Mèdol o Sabinosa), trencat per la cara frontal a la banda esquerra (30,5 x 37 x 25 cm). Conserva tres línies de

text, en capital quadrada sense reforços i bisellat molt tènue. Alt. Lletres: 5 (NI, nexx; L minuta); 5,5; 4,5 (fig. 5).

[L(ucio)? ---]en'ni'o L(uci) l(iberto) / [---ennia?] L(uci) l(iberta) (vac.) / [---]ice (vac.).

l.1: E a partir de les restes d'un pal inferior horitzontal. El gentilici podria ser *Bennius* o *Herennius*, tots dos sobradament documentats a la ciutat (cf. índex RIT o CIL); l.2: Queden restes del pal vertical de la L; l.3: restes d'un peu vertical. Alguns noms grecànics conserven el nominatiu femení en *-ice*, per la qual cosa és possible que es tracti de la dedicant de la inscripció.

A la pròpia Tàrraco hi ha alguns exemples, com *Helice* (cf. CIL II²/14, 1328 = RIT 458; CIL II²/14, 2330 = RIT 928), *Stratonice* (CIL II²/14, 1606 = RIT 613), *Nice* (CIL II²/14, 1029 = RIT 176), *Faonice* (CIL II²/14, 1254 = RIT 419) o *Beronice* (CIL II²/14, 869 = RIT 59). Segons això, el bloc contindria un text de caràcter funerari dedicat a un personatge llibert, de qui possiblement no s'indicava el cognom, per part d'una dona, potser col·liberta de la mateixa família, aquesta sí amb el seu nom d'antiga esclava.

La paleografia i el tipus de material indiquen una datació primerenca, per la fórmula, el tipus d'incisió (C oberta, O rodona, E de pals horitzontals perpendiculars) i l'absència de cognoms, cap al segle I aC. Fins i tot la presència de la lletra L minuta recorda la inscripció de *Cn. Domitius Calvinus, imperator* i patró de la ciutat (CIL II²/14, 977 = RIT 362 = ELRH C60), datada a partir del 36 aC. Per altra banda, el tipus senzill de la formulació funerària -sense més dades que els noms dels personatges- està ben documentat a la ciutat en inscripcions datades en època republicana (cf. ELHR, s.v. Tarraco, passim), on es troben altres exemples de l'ús del datiu per al nom de difunt (cf. CIL II²/14, 1314 = RIT 12 = ELRH C68). Donat que durant la intervenció arqueològica va ser documentada una fase datada en el s. I aC.,ensem que aquesta inscripció podria ser coherent amb aquest mateix període cronològic.

3. Fragment de pedestal d'un magistrat d'època Flàvia (TVB-27-09-181-1)

Aquesta inscripció, que actualment roman en el lloc on es va identificar (el mur UE 181), forma part de l'aparell constructiu dels murs de maçoneria de la que hem identificat com a quarta fase constructiva. És a dir, formava part d'un gran edifici, bastit a finals del segle VII dC. aprofitant part dels magatzems portuaris precedents. Es conserva *in situ*, tapada amb geotèxtil i grava, en les fonamentacions del nou immoble construït.

Fragment de paral·lelepípede en pedra de Santa Tecla, que conserva a la seva dreta un terç del seu lateral original amb la motllura *cyma inversa* i llistell (aprox.

23 x 19 x ? cm) i restes de quatre línies de text en capital quadrada d'excel·lent factura. Destaquen els nexes (l. 3: NI i VM, a *omnium*), les T *longae* (l. 2 i 4) i probablement una O minuta (l. 4). Alt. lletres, aprox: 3,3; 2,9 (T = 3,7); 2,7; 2,6 cm. (fig. 6).

El text conservat és el següent:

-----? / [---]or(i) · pro / [---ob me]rita · sua / [---primo (?)]om'ni'um' /
[---inla]ta · suo, t/[empore---] / -----?

L.1. Per exemple: [---procurat-, quæst]or(i) pro/[vinciæ, ---]; probablement es tracti d'un càrrec administratiu relacionat amb el *cursus* del personatge al qual es dedicava la inscripció.

L.2. ob me]rita sua: AE 1982, 276 (*Falerii Novi, Etruria*); AE 1927, 32 (*Vulturni, Mauretania Tingitana*). En ambdós casos es tracta d'inscripcions honorífiques a evergetes. A Tàrraco (CIL II²/14, 1012 = RIT 164; CIL II²/14, 1005 = RIT 156) es documenta la variant ob plurima eius in se merita (en posició final), en pedestals honorífics a magistrats;

L.3. omnium: la presència de la fórmula ob merita sua pot permetre interpretar aquest genitiu en un context d'agraïment d'un col·lectiu al personatge (cf. per exemple, CIL V, 7375 (*Dertona, Liguria*): patrono collegiorum omnium; CIL IX, 5071 (*Intermania Pr., Piceno*): consensu omnium), o potser també com a part de l'expressió primus omnium, molt ben documentada a Itàlia, Gàl·lia, Àfrica, Germània i Galàcia, moltes vegades per posar èmfasi en el fet que el personatge va ser l'iniciador d'una sèrie, rebent un important honor, com ara una magistratura dins d'un col·lectiu (família o municipi) o l'erecció d'una estàtua (cf. ILS 9502 (*Antiochia Pisidiae, Galatia*): huic primo omnium / publice d(ecreto) d(ecurionum) statua / posita est; CIL XIII, 5098, (*Aventicum, Germania*): cui primo omnium / in du(u)mīratu / schol(am) et statuas / ordo decrevit.

L.4. suo t[---]: entre la V i la T hi ha un espai massa gran per pensar en una mateixa paraula i la interpunció precedent limita la paraula incompleta seqüència SV. L'opció més versemblant és reconstruir una O com una lletra minuta (queden restes d'un petit arc), més habitual que dissoldre l'abreviatura su(o), sempre concordant amb el personatge honrat, enunciat en datiu. [---inla]ta: queda la resta del reforç d'un peu horitzontal, corresponent a una I o una T; suo tempore: aquesta expressió apareix acompanyant una magistratura per indicar que la summa honoraria ha estat lliurada a temps (cf. AE 1997, 1643; *Sululos, Africa proc.*: inlata r(ei) p(ublicae) pec(unia) decurionaltus s[uo tempore]; AE 1968, 588, *Musti, Africa proc.*: inlata suo [tempo]re legitima summa honoris). Una altra possibilitat és suo testamento (ordre molt menys habitual que testamento suo, cf. cerca a la EDCS), generalment seguida de f(ieri) i(ussit), que és una fórmula

habitual per indicar les disposicions testamentàries acomplides per tercers en les inscripcions funeràries. Donat el caràcter honorífic dels fragments de fórmules conservades en el text, descartem aquesta segona opció en favor de la primera. En conseqüència, proposem la reconstrucció d'una T i llegir *inlata suo tempore* (*pecunia?*, *summa?*).

Un cop analitzat el text, el tipus de contingut permet confirmar que es tracta d'una dedicació honorífica d'un magistrat, el rang del qual no podem conèixer, tot i que probablement es podria tractar d'un cavaller. El tipus d'*ordinatio* i la paleografia, tot i que molt fragmentari, indica que el pedestal contenia una gran quantitat de text, iniciat amb el nom complet de l'homenatjat en una o dues línies de lletres més grans que les conservades (disposició habitual en aquest tipus d'epígrafs), i la resta en disminució progressiva, en coincidència amb la part conservada, destinada a glossar el *cursus honorum* i les accions que el van fer meritori d'una estàtua, tal com es documenta en els nombrosos pedestals de Tàrraco de destacats magistrats i membres de l'elit municipal.

La comparació formal paleogràfica (degradació de l'alçada de les lletres, tipus de *ductus*) amb altres suports realitzats en pedra de Santa Tecla permet identificar clarament aquest epígraf amb l'*officina flàvia*, activa a Tàrraco fins a meitat del segle II dC., en la que els pedestals tripartits amb dau central motllurat van ser el suport predilecte per a les inscripcions honorífiques, que responien a una mesura estàndard de 90 x 60 x 60 cm (cf. Alföldy 2012; Gorostidi, López 2015). Com a paral·lel formal típic d'aquesta *officina lapidaria*, proposem la inscripció honorífica de *Sutoria Surilla* (CIL II²/14, 1347 = RIT 472) (fig. 7), que coincideix en mòdul, motllura i especialment, en paleografia (en particular els nexes), datada a finals del I, inicis del II dC. Tot i això, cal considerar també que aquestes característiques formals es documenten a les parts centrals d'algunes poques ares funeràries d'alta qualitat realitzades amb la mateixa pedra en el mateix període (cf. CIL II²/14, 1539 = RIT 569, d'inicis del segle II). Per analogia amb el citat pedestal de *Sutoria*, el fragment conservat podria ser igual a un terç d'amplada de l'original.

4. Fragment de placa de Santa Tecla (TVB-27-09-91-11)

Aquesta inscripció feta en marbre blanc (Luni) prové, com la republicana (n. 2), dels estrats que es van anar formant sobre els edificis visigòtics, un cop aquests foren abandonats i enderrocats a partir dels inicis del segle VIII.

Es tracta d'un petit fragment de placa trencat irregularment (9,8 x 4 x 2,7-3 cm), que conserva dues línies de text incís amb lletres capitals quadrades d'excel·lent factura (fig. 8), amb bisellat pel clarobscur i reforços als peus (alt. lletres: 3,5):

----- / [---]mu[---] / [---]+L+[---] / -----.

l.2. Una resta indefinida de lletra es reconeix davant de la L, de la qual es pot apreciar el reforç del pal horitzontal. La tercera lletra podria ser una O *minuta* o una S, d'acord amb la forma del traç curvilini conservat.

El tipus de material i la qualitat paleogràfica permeten datar aquesta inscripció al segle I dC.

BIBLIOGRAFIA

AE = *L'Année Epigraphique*.

ALFÖLDY, G. 2012: "Officina lapidaria Tarraconensis", en Donati, A., Poma, G. (eds), *L'officina lapidaria romana. In ricordo di Giancarlo Susini. Atti del Convegno AIEG-Borghesi 2010*, Faenza, 429-471.

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*.

CURBERA, J. 2003: "A Jewish Inscription from Tarraco", *Philologus* 147, 357-359.

DÍAZ, M.; GIMENO, M. 2013: *Memòria de les intervencions arqueològiques al solar núm. 27 de l'Av. Vidal i Barraquer de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

DÍAZ, M.; GIMENO, M.; MESAS, I. 2015: "Nuevos datos sobre la evolución del área portuaria occidental y Fluvial de Tarraco. Últimas excavaciones en la UA 15 y en la c/ Vidal i Barraquer (antigua Sofrera Pallarès)", López Vilar, J. (ed.), *Tàrraco Biennal: Actes. 2on Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic: August i les Províncies Occidentals. 2000 aniversari de la mort d'August, Tarragona, 26-29 de novembre de 2014*, Tarragona, vol. 2, 229-236.

EDCS = *Epigraphische Datenbank Clauss – Slaby* (<http://www.manfredclaus.de/es/>).

ELRH = DÍAZ ARIÑO, B. 2008: *Epigrafía Latina republicana de Hispania* (Instrumenta, 26) Barcelona.

GOROSTIDI, D. 2013: "L'epigrafia paleocristiana de Tarraco. Característiques generals i estat de la qüestió", J. M. MACIAS SOLÉ, A. MUÑOZ MELGAR (ed.), *Tarraco Christiana Civitas* (Documenta 24), Tarragona, 43-67.

GOROSTIDI, D.; LÓPEZ VILAR, J. 2015: "La *officina lapidaria* tarraconense en época augustea: actualización del corpus y primeras consideraciones", López Vilar, J. (ed.), *Tarraco Biennal: Actes, 2on Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic: August i les Províncies Occidentals, 2000 aniversari de la mort d'August, Tarragona, 26-29 de novembre de 2014*, Tarragona, vol. 2, 257-262.

MACIAS, J.M.; FIZ, I.; PIÑOL, LL.; MIRÓ, M.T.; GUITART, J. (dir.) 2007: *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, Documenta 5, TAU 1, Tarragona.

RIT = ALFÖLDY, G. 1975. *Die Römischen Inschriften von Tarraco*, Berlin.

Figura 1. Situació dels solars excavats en relació a la planimetria de la ciutat de Tàrraco (Macias et al. 2007, làmina fase V).

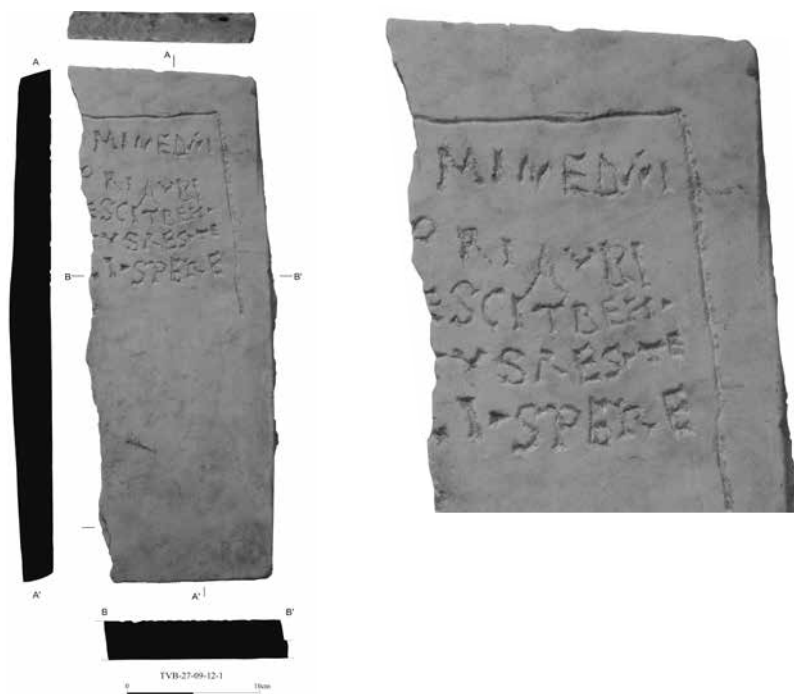

Figura 2. Inscripció TVB-27-09-12-1 (Arxiu Codex).

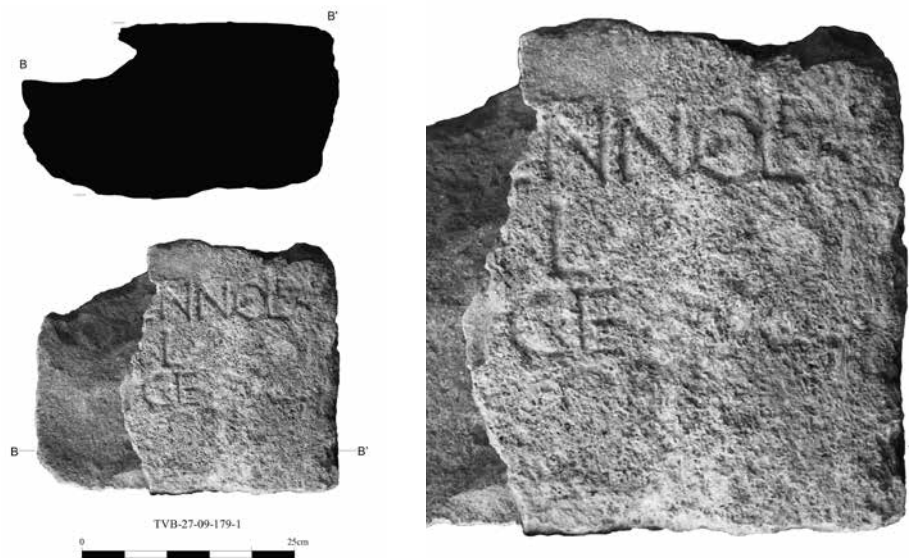

Figura 5. Inscripció TVB-27-09-179-1. (Arxiu Codex).

Figura 6. Inscripció TVB-27-09-181-1. (Arxiu Codex).

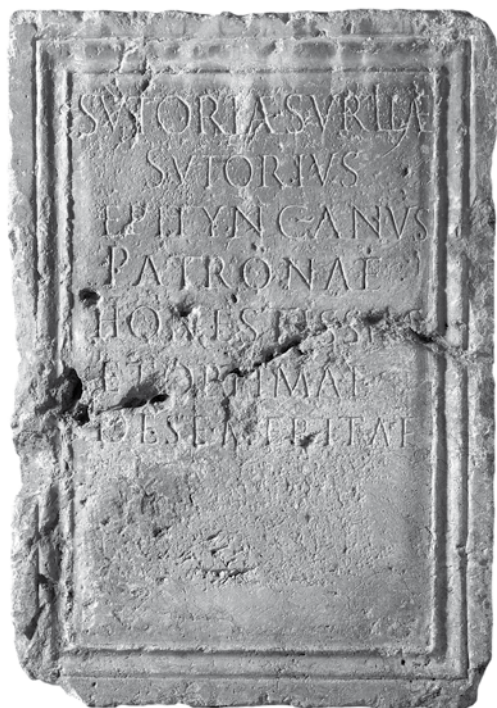

Figura 7. RIT 472. Pedestal de Sutoria Surilla (Foto: MNAT).

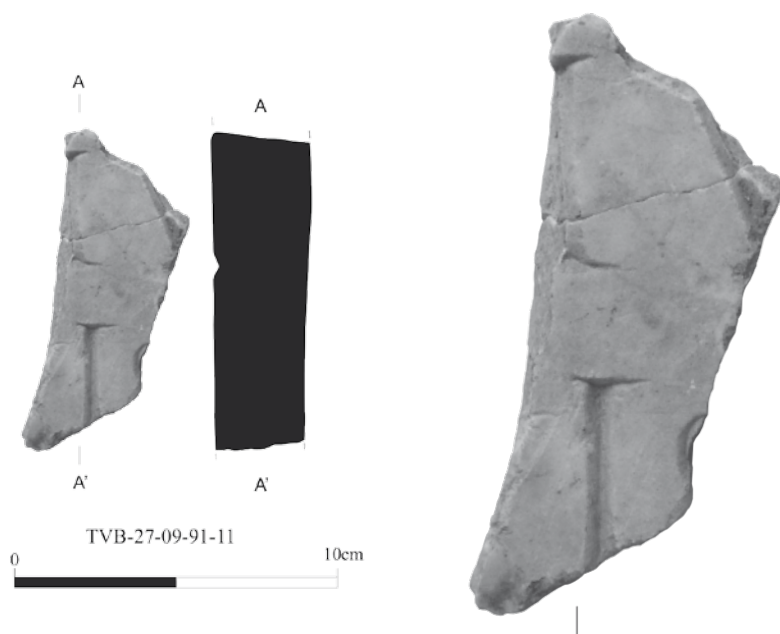

Figura 8. Inscripció TVB-27-09-91-11. (Arxiu Codex).